

A nyelvi megkülönböztetés is diszkrimináció

Kérdések és válaszok az Etnikumközi Monitor 2020 kutatás eredményeiről és következtetéseiről

Társadalom

Októberben mutatták be Sepsiszentgyörgyön az Etnikumközi Monitor 2020 elnevezésű kutatás eredményeit. A *magyarellenesség és a Covid-19 hatásai a politikai kultúrára Romániában* című felmérés a járványhelyzet miatt telefonos lekérdezéssel és online felméréssel folyt, s módszertani újjátást is tartalmazott.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete kisebbségi fórumának idén az online gyűlésbeszéd volt a témája, ehhez kapcsolódott a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet Etnikumközi Monitor 2020 kutatása, de tankönyv- és kommentelemzés is zajlik a téma kapcsán, tudtuk meg.

A felmérés során telefonon 1469 embert kérdeztek meg 2020. július 16. és augusztus 8. között, az online adatfelvétel pedig augusztus 2–23. között zajlott, erre 1149 személy adott választ, derül ki az Etnikumközi Monitor 2020 gyorsjelentéséből. Több kérdést is vizsgáltak, s mint a kutatók elmondták, voltak esetek, amelyekben igazolódtak hipotéziseik, azonban meglepően magas volt a magyar nyelv elutasított-sága. Nemcsak románokat, romániai magyarokat is megkérdeztek az említett időszakokban, vizsgálták a saját tapasztalatokat a megkülönböztetésről, mérték a diszkrimináció elfogadottságát, továbbá a gazdasági etnocentrizmus és az állampolgári jogegyenlőség, a politikai integráció, a nyelvi ideológiák, az intézmények iránti bizalom és a kisebbségi jogok elfogadottságának mértékét is.

A megkérdezetteket két csoportra osztották: az egyik számára általánosan fogalmaztak a kisebbségekkel kapcsolatban, a másik csoportban konkrétan a magyarokra kérdeztek rá, s a válaszok közötti különbséget definiálták magyarellenességként. A megkérdezett románok 29 százalékát zavarja, ha magyar beszédet hall társaságában vagy utcán, kétharmaduk szerint ha egy román megjelenik egy

magyar társaságban, azonnal át kell váltani román nyelvre, s szintén kétharmaduk vélekedik úgy, hogy a magyarok nem is akarnak megszólalni románul. A nem anyanyelvi szintű román társalgás elfogadottsága kapcsán kiderült, hogy a megkérdezettek 55 százaléka megengedő, ha más nemzetiségűek helytelenül, akcentussal vagy akadozva beszélnek románul, ám a magyar kisebbségektől ezt csak a románok 21 százaléka fogadja el.

Az eredmények kapcsán megfogalmazódott kérdéseinkre **Kiss Tamás** szociológus, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa, **Székely István Gergő** politológus, a Székelyföldi Közpolitikai Intézet kutatási igazgatója és **Toró Tibor** politológus, szociológus, a Sapientia EMTE oktatója, a Bálványos Intézet kutatási vezetője válaszolt.

Több intézet részvételével készült el idén az Etnikumközi Monitor 2020. Hogyan választották ki a felmérés témaköreit, illetve ez a kutatás önálló, vagy egy folyamat része?

Kiss Tamás: A felmérés a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet együttműködésével készült, a Transylvania Inquiry közvélemény-

kutató cég az adatfelvételt bonyolította le. Az ENSZ kisebbségi fórumát minden évben Genfben szokták megtartani. Tavaly a kisebbségi nyelveken történő oktatás volt a téma, idén pedig az online gyűlöletbeszéd. Ehhez kapcsolódóan készítettünk egy vizsgálatcsomagot, amelynek négy lába volt. Az egyik volt az Etnikumközi Monitor, ez a romániai népességre reprezentatív adatfelvétel volt. A járvány okozta körülmények miatt nem személyesen vettük fel az adatokat, hanem telefonon, szintén kérdezőbiztosok segítségével. Volt egy magyar adatfelvételünk is, részben ugyanazokkal a kérdésekkel, részben pedig az oktatásra, illetve a román nyelvel kapcsolatos attitűdökre kérdeztünk rá. Megvizsgáltuk továbbá azt, hogy a tankönyvekben hogyan jelennek meg a magyarok, illetve általában a kisebbségek. Átnéztük az összes alternatív történelem, román nyelv és irodalom, illetve állampolgári nevelés tankönyvet. Ez is elkészült, de eredményeit még nem mutattuk be. A vizsgálatcsomag negyedik lába a legérdekesebb, módszertani szempontból a leginnovatívabb. Itt azt próbáltuk megfigyelni két éven keresztül egyrészt szerkesztett tartalmak, másrészt kommentek formájában az online térben (elsősorban a Facebookon), hogyan jelenik meg a magyarellenesség, milyen eseményekhez kapcsolódóan erősödik fel. Ezen a részen még dolgozunk.

Kiss Tamás

Fotó: FILEP ISTVÁN

Székely István Gergő: Annyiban beszélhetünk egy folyamatról, hogy korábbi kutatások eredményei általában „adják” a következő kutatásokban szereplő kérdések egy részét. Az Etnikumközi Monitor a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet második nagy közös projektje. Az első 2019 folyamán zajlott, ennek eredményeképpen született egy kötet is, a *Regionális barométer* (elérhető itt: <http://szki.ro/portfolio/regionalis-barometer-2019/>). Ebben a kutatásban is volt már egy blokk a magyarokkal szembeni attitűdökről, de ez igazából nem sokban tért el az általában használt, standard kérdésektől a kisebbségi jogokról. Viszont akkor jött egy olyan ötlet, hogy meg kellene vizsgálni, beszélhetünk-e specifikusan magyarellenés (vagy magyarbarát) beállítódásokról, megnyilvánulásokról a többségi lakosság körében, vagy csak általánosan kisebbségellenes (vagy kisebbségbarát) beállítódásokról, illetve van-e bármi specifikus abban, ahogyan a románok a magyarokhoz viszonyulnak.

Toró Tibor: A Bálványos Intézet, amelynek kutatási vezetője vagyok, illetve a Székelyföldi Közpolitikai Intézet minden évben egy nagyobb kutatást tervez közösen elvégezni. Az eredeti terv az volt, hogy lesz egy nagy mintás, kérdőíves kutatás, amely egy papíralapú lekérdezést feltelezett volna román és romániai magyar mintán. A járványhelyzet bekavart ebbe, de a felmérést így sem szerettük volna hanyagolni, mert fontosnak gondoltuk szisztematiku-

san megvizsgálni, hogyan néz ki a román–magyar viszony. Román részről a magyarellenességre, a magyarok esetében pedig az oktatáspolitikára, a nyelvi ideológiákra, valamint a magyarellenesség percepciójára fókuszáltunk. Úgy döntöttünk, a reprezentativitást megtartva egy telefonos közvélemény-kutatást végzünk. Emellett elvégeztünk egy online kutatást is.

Az Etnikumközi Monitor 2020 készítésekor hogyan oszlott meg a megkérdezettek régiókénti aránya, illetve mely régiókat mérték?

K. T.: Ugyanúgy, amilyen az országos arány. Több mint 1400 személyt kérdeztünk le, ami a közvélemény-kutatások között is nagyobb mintának számít, és arányosan képviseltek magukat a különböző régiókban élők. A mintavétel úgy történt, hogy Erdélyből és a Bánságból a kérdezettek egyharmada, Munténiából és Olténiából durván negyven százaléka, Moldvából a maradéka került ki. Gyakorlatilag a teljes Romániára reprezentatív adatfelvétel történt. Az egyes régiókon belül a kiválasztás véletlenszerűen történt, de ügyeltünk arra is, hogy a falusi és városi, férfi és női, illetve különböző korú népesség ugyanolyan arányban kerüljön be, ahogy az a populációban van. Egy véletlenszerű mintának az alapelve az, hogy mindenkinek ugyanolyan esélye legyen bekerülni az adatfelvételbe.

SZ. I. G.: A kutatás egyrészt román, másrészt erdélyi magyar mintákon készült. Mindkét etnikum esetében volt telefonos és online lekérdezés is, de ebből csak a telefonos tekinthető reprezentatívnak. Mind a magyar, mind a román minta reprezentatívnak tekinthető az erdélyi magyarokra, illetve Románia lakosságára nézve nem, életkor, iskolázottság, a település típusa és regionális megoszlás szerint. A mintában az egyes régiók lakóinak az egymáshoz viszonyított aránya is jól megközelíti az adott régiók valós lakosságának (illetve magyar lakosságának) egymáshoz viszonyított arányát. A súlyozott magyar minta regionális megoszlása: Székelyföld (Hargita-Kovácsna) 32,4%, Közép-Erdély (Maros-Kolozs): 25,2%, Partium (Bihar, Szatmár, Szilágy) 24,5%, szörványmegyék 17,8%. A romániai minta esetében ezek az arányok (szintén súlyozás után): Munténia és Dobrudzsa (beleértve Bukarest): 33,7%, Olténia 9,9%, Erdély és Bánság 31,9%,

Moldva 24,5%. Az erdélyi magyar minta 968, a romániai minta 1469 főből állt.

T. T.: Volt egy román és egy erdélyi magyar minta, mind a kettő reprezentatív. Az egyik a teljes román népességre, a másik a teljes magyar lakosságra. A román esetben véletlenszerű telefonszámokat generáltunk, és volt egy kvóta, hogy minden régió arányosan szerepeljen a mintában. Telefonon 1469 személyt kérdeztünk meg, és a tradicionális régiókat vettük alapul. Mivel a Bánság és Dobrudzsa kisebbnek számít, globálisan a Bánságot Erdéllyel, Dobrudzsát pedig Munténiával vontuk össze. Emellett régióként jelent meg Moldva és Olténia is.

Székely István Gergő

Fotó: SZEMÉLYES ARCHÍVUM

Erdélyhez a Partiumot is hozzáértjük?

K. T.: Igen, a Partium nem volt külön rétegkategoría a mintavételben, a Bánság az volt, a Partiumot az erdélyi megyékhez soroltuk.

T. T.: A magyar mintában a Partium külön arányos egységként szerepelt. A magyar mintában négy régiót különítettünk el, a Partiumot, amely Bihar, Szatmár és Szilágy megyéket jelentette, Közép-Erdélyt, amely Kolozs és Maros megyének a tradicionálisan nem Székelyföldhöz tartozó részéből állt össze, a Székelyföldet, valamint a szórványmegyék települései egy külön negyedik kategóriában szerepeltek.

Kimutatható-e különbség az eredményekben ott, ahol nincs közvetlen kapcsolat a magyar és román etnikumúak között?

K. T.: Igen, markáns különbség. Általában azokon a területeken, ahol nincsen kontaktus magyarok és románok között, a magyarokkal szembeni intolerancia nagyobb fokú. Az erdélyi románok a legtöbb vonatkozásban toleránsabbak a magyarokkal szemben, akár a társadalmi távolságokra gondolunk, akár olyan dolgokra, mint a magyar állampolgárságnak az elfogadottsága. Ez az erdélyi románok között kétharmad fölött van. De ez nem egy univerzális összefüggés. Van néhány olyan kérdés, amiben az erdélyi románok intoleránsabbak, és ezek olyan kérdések, ahol adott esetben a magyar és a román elitek között konkurenciaviszony állhat fenn. Például a hivatalos nyelvhasználattal szemben az erdélyi románok nem megengedőbbek, mint a más területeken élők, sőt. Ez azért van, mert a hatályban lévő törvény, amely előírja, hogy az önkormányzatok, illetve a dekoncentrált intézmények közönségszolgálatán magyarul beszélőket kell alkalmazni, akár tízezer állást érinthetne Erdélyben, ha a törvényt ténylegesen betartanák. Ezt nyilvánvalóan konkurenciaviszonynak érzik az erdélyi románok. Vagy kisebb arányban értenek egyet azzal, hogy a magyarokat meg lehet választani polgármesternek vagy parlamenti képviselőnek. Egy sepsiszentgyörgyi vagy marosvásárhelyi románnak az szimpatikusabb, mint egy bukarestinek, hogy a magyarok ne indulhassanak ezekért a pozíciókért. Tehát ahol konkurenciaviszony van, ott nincs nagyobb tolerancia.

Azonban a hétköznapi társadalmi távolság tekintetében, illetve más, konkurenciaviszonyt nem implikáló helyzetek esetében egyértelműen elfogadottabbak az erdélyi románok.

SZ. I. G.: Igen, vannak ilyen különbségek, de a mintázatok nem annyira egyértelműek, hogy teljesen alátámasszák az ún. kontakthipotézist, vagyis azt, hogy ahol együtt élnek különböző etnikai csoportok, ott kedvezőbb attitűdöket táplálnak egymás iránt, mint ahol csak hallomásból ismerik egymást. Ebben a felmérésben például a havasalföldi válaszadók jóval magasabb arányban választották azt, hogy a magyar–román viszony konfliktusos, mint az erdélyi románok. Csak hogy a moldvaiak körében is igen alacsony volt ez az arány... Egy másik kérdés, amelyen tetten érhető volt a havasalföldiek (és főleg az oltyánok) kedvezőtlenebb hozzáállása, hogy miként értékelik a magyarok jogait, e tekintetben az oltyánok közel harmada gondolta azt, hogy túl sok jogunk van. E tekintetben már az erdélyi románok vélekedtek a legkedvezőbbben, de a moldvaiakhoz képest a különbség még mindig elég kicsi volt (16, illetve 18 százalék szerint van túl sok joguk a magyaroknak). Egy másik érdekes eredmény volt, hogy az erdélyi románok nagyobb arányban szavaznának egy magyar elnökjelöltre (45 százalék szavazna rá, szemben az oltyánok 29, a munténiaiak 38 és a moldvaiak 40 százalékaival). A román nyelv helytelen vagy akcentusos használatát illetően is toleránsabbak az erdélyi románok, viszont azt a felvetést,

hogy a magyar tömbzónákban élő román gyerekek magyarul is tanuljanak, a moldvaiak támogatták legnagyobb arányban. Vannak tehát olyan adatok, amelyek a kontakthipotézist látszanak alátámasztani, de a kép nem teljesen egyértelmű.

T. T.: Bizonyos dolgokban igen, más dolgokban nem. Több típusú kérdés volt. Voltak, amelyek a diszkriminációra vagy a diszkrimináció percepciójára irányultak. A kutatás egy módszertani újítást tartalmazott, a megkérdezettek fele általánosan, a kisebbségekre vagy más etnikumúakra vonatkoztatva kapta meg a kérdéseket, míg a másik fele ugyanazt a kérdést csak a magyarokra kihegyezve. Abból indultunk ki, hogy a kettő közötti különbség adja ki a magyarellenességet. Bizonyos kérdésekben alacsonyabb a magyarellenesség azok esetében, akik érintkeznek magyarokkal. Például az erdélyi és bánági románok toleránsabbak azokkal a magyarokkal, akik rosszul beszélnek románul. Érdekes módon, egyes nyelvi kérdésekben a moldvaiak is aránylag toleránsnak mutatkoztak, ellentétben Olténiában vagy Munténiában élő társaikkal.

A román kollégákhoz eljut-e a felmérés eredménye?

K. T.: Ez érdekes, mert sok olyan román kollégánk van, akivel személyes jó viszonyban vagyunk, vagy együtt dolgoztunk. Többek között van nagyváradi román kolléga is, akivel nagyon jóban vagyunk, de kolozsvári és bukaresti is. Hozzájuk nyilvánvalóan eljut. Azt azonban nem mondanám, hogy nekünk személyesen vagy akár a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek (amely kormányzati intézet, kormányhivatalként működő kutatóintézet, és Kelet-Európa szintjén számontartott kutatóműhely) a román beágyazottságunk nagy lenne. Az is jellemző, hogy sok mindent a román szakma angol nyelven kap meg, olvas vagy idéz. Több esélye van tehát annak, hogy elolvasnak, hivatkoznak egy általunk készített tanulmányt, ha az nemzetközi folyóiratban vagy nemzetközileg elismert kiadónál jelenik meg angol nyelven, mint ahogy ezt mi itt a Kisebbségkutató Intézetnek amúgy akkreditált tudományos kiadójánál jelentjük meg. Az átjárás sokkal inkább a nemzetközi fórumokon és angol nyelven történik meg, mint románul. Holott ez benne van a stratégiánkban, a sajtótájékoztatóinkat is meg-

tartjuk mindig magyarul és románul, és elkészítjük az anyagokat román nyelven is. Az eredmény tehát sok mindenkihez eljut, de a román társadalomkutatás mainstreamjében nincsen benne. Az angol nyelvű publikációknak pedig nagyobb a hatásuk Romániában, mint amit román nyelven csinálunk.

SZ. I. G.: A felmérésről beszámolt néhány román sajtótermék is, ebben nagy szerepet játszott, hogy az MTI-n románul is megjelent egy anyag. Sajnos az az érzésem, hogy egyre kevésbé érdekli a románokat és a román sajtót a magyar kérdés, kivéve, ha az konkrét konfliktusról, balhéről szól. Például tavaly a *Magyarok Romániában* filmsorozat készítői kértek, hogy vegyek részt az utolsó, az 1990 utáni időszakról szóló rész elkészítésében. Akkor sokat gondoltunk azon, kik lennének azok a hiteles román szakértők, akiket meg lehetne szólaltatni a filmben, hogy ne legyen durva magyar túlsúly e tekintetben. Alig találtunk valakit, végül a régi, jól ismert nevekhez kellett visszanyúlnunk.

T. T.: A terv a következő: a teljes kutatás eredményeiből, a tankönyvelemzést és a kommentelemzést is beleértve, lesz egy angol nyelvű kiadvány. Ez egy bővített kutatási beszámoló, ugyanolyan formátumban, mint ami az első kutatásunkból, a Regionális Barométerből készült. A román kollégák jobb eséllyel olvasnak el angol szövegeket, mint magyarok által írt román nyelvű tanulmányokat. A kérdőíves résznek

volt egy román sajtótájékoztatója is, annak volt némi román sajtóvisszhangja is.

Intézetünk és a kutatásban részt vevő kutatók politikája, hogy a kutatásaink fontosabb elemeiből próbáljunk magas színvonalú szakmai publikációkat írni. Ezek inkább fognak szólni a román kollégáknak is. A bemutatón inkább olyan következtetéseket próbáltunk megfogalmazni, amelyek a politikum számára relevánsak és a nyilvánosság számára érdekesek. Terveink között szerepel konferenciákon is bemutatni az eredményeket. Összefoglalva, úgy látom, hogy a román kollégákkal a kapcsolatunk sokkal erősebb, ha a nemzetközi tudományosság felől közelítünk feléjük, mint ha a két intézet egy saját román nyelvű kutatással próbálkozna. Sokkal gyanakvóbban állnak a magyar intézményekhez. Próbáltunk román partnert keresni ehhez a kutatáshoz, de nem sikerült. Voltak tárgyalásaink, volt, aki komolyan érdeklődött, de végül nem merték vállalni, hogy magyar intézménnyel közösen végezzenek ilyen kutatásokat.

Toró Tibor

Fotó: BÍRÓ SÁRA

Van-e lehetőség hasonló román felmérésekkel összevetni az Etnikumközi Monitor 2020 eredményeit?

K. T.: Sok minden készült korábban. Vannak a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek is anyagai, korábban az Open Society Institute-nak volt a már említett Etnikumközi Barométer nevű kutatássorozata. Abban az Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja, majd a Metro Media Transilvania vette fel az adatokat, majd a kisebbségkutató intézet folytatta ezt a munkát. Tehát a '90-es évek elejétől vannak bizonyos dolgokra adatok. Viszont olyan szisztematikus feltérképezés, ahogy mi most a magyarellenességet megpróbáltuk felmérni, ilyen komplexitású, ilyen módon kidolgozott vizsgálat eddig nem volt.

SZ. I. G.: Kevés felmérés releváns e téren. Viszont az általános, kisebbségekkel szembeni és a specifikusan magyarok iránti attitűdök, viszonyulások megkülönböztetéséhez részben az szolgáltatta az ötletet, hogy korábbi kutatásokban a bukaresti Median Research Centre (<http://medianresearch.ro/>) azt mutatta ki, hogy az emberek kevésbé hajlamosak elnyomni az előítéleteiket (vagyis kevésbé „kapcsolható be” náluk a politikai korrektség mint társadalmi elvárás), ha a konkrét kérdés a magyarokra vonatkozik, és nem más kisebbségre, vagy általánosan a kisebbségekre.

T. T.: Tudatosan úgy állítottuk össze a kérdőívet, hogy bizonyos kérdéseket össze tudjunk vetni régebbi kuta-

tások eredményeivel. Ezek olyan etnikumközi kutatások, amelyeket a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vagy az Interetnikus Kapcsolatok Kutatóközpontja (CCRIT) végzett. Például azt a kérdést, hogy „Mit gondol, hogy milyen a románok és magyarok közötti viszony?”, 1995 óta ugyanebben a formában teszik fel. Ha a kérdést ugyanabban a formában tesszük fel minden évben, az eredmények összehasonlíthatók lesznek, láthatjuk, hogy a konfliktusos viszony percepciója nem változik radikálisan e 25 éves periódusban. Vagy az a kérdés: „Hogyan értékeli a kisebbségi jogokat, túl sok vagy túl kevés joguk van a kisebbségeknek, vagy épp annyi, amennyi kell?” ugyancsak 1995 óta jelenik meg a kérdőívekben, és ebben a kérdésben is stagnálást észlelhetünk. Általában 20-30 százalék körüli azok aránya, akik azt gondolják, túl sok joguk van a kisebbségeknek.

Egyes kérdéseket viszont konkrétan erre a kutatásra találtunk ki, vagy próbáltuk meg operacionalizálni. Ilyen volt az, hogy a társadalmi távolság esetében, amellett, hogy megkérdeztük: „Ön elfogadna-e szomszédnak, családtagnak, munkatársnak, főnöknek más etnikumúakat vagy magyarokat?”, visszakerdeztünk arra is, hogy „Ön szerint a magyarok vagy más etnikumúak elfogadnának-e románokat?” ugyanezekben a helyzetekben. Tehát nemcsak társadalmi távolság-percepcióra, hanem a másik vélt hozzáállására is megkérdeztük. Emellett először tettük fel azt a kérdést is, hogyan viszonyulnak a románok és magyarok egyaránt olyan magyar vagy más etnikumú beszélőhöz, aki rosszul vagy hallható akcentussal beszél a román nyelvet.

Egy másik fontos kérdés, amely mind a magyar, mind a román kérdőívben megjelent, az volt: „Mit gondol arról, hogy a románok magyarul tanuljanak azokon a helyeken, ahol a magyarok aránya magas?” Érdekeség, hogy sem a magyarok, sem a románok esetében nincs többségi támogatottsága ennek a gondolatnak.

Kimutathatók a válaszokban generációs különbségek?

K. T.: Nem jellemző. Nem lehet azt mondani, hogy a magyarellenesség növekedne vagy csökkenne a generációkkal. Ha alapösszefüggéseket nézünk, akkor az Erdély–Regát összefüggést már érintettük. Van, ahol az alacsonyabban iskolá-

zottakra jellemzőbb a magyarellenesség, a falusi népességre jellemző a magyarellenesség, de generációs összefüggést igazából nem lehet látni. Nincsen egy trendje, nincs egyértelmű iránya, hogy milyen irányba megy ez a dolog.

SZ. I. G.: Ha a románoknak a magyarok iránti attitűdjeire gondolunk, akkor egyrészt az látszik, hogy a fiatalabb (és iskolázottabb) román rétegek – ha akarjuk, azok, akik a legjobban megfelelnek az USA választói profiljához – valamivel toleránsabbak a magyarokkal szemben, de csak bizonyos tekintetben. Mégpedig azokban a kérdésekben, amelyek diszkriminációként foghatók fel (pl. munkaerőpiaci vagy piaci tranzakciókbeli hátrányos megkülönböztetés). Viszont a magyar nyelv tanulását román gyerekek számára a fiatalok támogatnák a legkevésbé, illetve szintén a legkevésbé vannak körükben azok, akik elfogadnák a szimmetriát az oktatási rendszerben (vagyis azt, hogy a magyarok anyanyelven tanuljanak, és magyar többségű területeken a románok is tanuljanak magyarul, ami gyakorlatilag a többség által élvezett oktatási jogoknak a tükörképe lenne, hisz ők anyanyelvükön tanulnak, és nyelvüket a kisebbségeknek kötelező elsajátítaniuk).

T. T.: Bizonyos kérdésekben igen, elég jelentős különbségek vannak. Az látszik, hogy a fiatalok nagyobb mértékben utasítják el a magyarok vagy a kisebbségek egyéni diszkriminációját. Van egy váltás a román

társadalomban, növekszik azok aránya, akik úgy gondolják, nincs rendben az, ha valakit etnikailag diszkriminálnak a munkaerőpiacon vagy a mindennapi életben. Viszont a nyelvi kérdésekben már nincs feltétlenül különbség.

A magyarok esetében a román nyelvhasználattal kapcsolatban van generációs különbség. Úgy tűnik, az erdélyi magyar fiatalokat sokkal jobban stresszeli a román nyelvhasználat, sokkal jobban szoronganak a román nyelvtudásuk miatt, sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítanak annak, hogy jól meg kell tanulni románul. Látszik, van egy rájuk nehezedő nyomás ebben a kérdésben, ami a társadalom vagy az oktatási rendszer felől érkezik.

Voltak-e szignifikáns különbségek a telefonos és online adatfelvétel eredményeiben?

K. T.: Igen. Az online gyűlöletbeszéd volt a nagy kutatásunk témája, és az is az egyik hipotézisünk volt, hogy az online térben a magyarellenesség és általában véve a szélsőséges vélemények nagyobb teret kapnak, mint a hétköznapokban. Ez beigazolódott. A legtöbb esetben a magyarokkal szembeni vélemények kritikusabbak, kevésbé elfogadók az online térben. Ez azt jelenti, hogy más a kognitív vagy pszichológiai hátterük azoknak, akik online kommentelnek, vagy akár kitöltenek egy ilyen kérdőívet. De amúgy az is megfigyelhető, ha a Facebook-profilok alapján készítettünk statisztikákat, hogy ténylegesen más népeességről van szó, mint a való életben. Ez egyértelmű összefüggés.

SZ. I. G.: Igen, voltak, ezért is hangsúlyoztuk, hogy csak a telefonos felvételek tekinthetők reprezentatívnak. Ez annak ellenére így van, hogy az online felmérés mintavételében (vagyis a link terjesztésében a Facebookon, az ún. targetálásnál) arra törekedtünk, hogy bizonyos kvótákat (régio, településtípus, nem és életkor) figyelembe vegyünk. Viszont az látszott, hogy az online mintákban a válaszok határozottabbak, vagyis egy kicsit radikálisabbak, illetve polarizáltabbak. Ez mindkét etnikumra igaznak tűnt (pl. a magyar román viszonyt konfliktusosnak látók aránya magasabb volt). De az online felmérésnek nem is az a célja, hogy képet kapjunk arról, hogy a közzé-

leményben milyen szinten van bizonyos dolgok támogatottsága, elfogadottsága vagy elutasíthatósága. Ez a módszer inkább arra jó, hogy kevésbé népes csoportokat is alaposabban megvizsgálhassunk, mint például a két kisebb magyar párt (EMNP és MPP) szavazói, vagy akár az USR magyar szimpatizánsai.

T. T.: Leglátványosabban a különbség nem is a magyarellenesség kérdésében mutatkozott, hanem a politikai kérdésekben. Volt egy blokk, amely a különböző intézményekbe vetett bizalomra vagy a különböző antidemokratikus normák elfogadottságára vonatkozott. Például megkérdeztük, mit gondolnak a válaszadók arról, hogy a DNA felülírhatja-e a parlament tevékenységét, vagy arról, hogy szakértők döntsenek a pártok helyett politikai kérdésekben, vagy hogy jó ötletnek tartják-e, hogy erős vezetője legyen az országnak. Ezekben a kérdésekben jól látszott az online és a telefonos felmérés közötti különbség. Hogy egy példát mondjak, míg a magyar mintában a Klaus Iohannisba vetett bizalom 20 százaléknál körül volt a telefonos felmérés adatai alapján, addig az online felmérés szerint ez alig éri el a 9 százalékot. Ez azzal magyarázható, hogy a nem internetező, kevésbé médiafogyasztó lakossághoz lassabban jutnak el Klaus Iohannis elhíresült magyarellenes kijelentései, mint azokhoz, akik a közösségi médiát használják. Hasonló folyamatok mutathatók ki a románok esetében is, hiszen a parlamentbe vagy a helyi önkormányzatokba vetett bizalom

sokkal alacsonyabb azok körében, akik interneteznek, mint a teljes román lakosság esetében.

A korábbi kutatásokhoz képest mi volt a legmeglepőbb eredmény?

K. T.: A nyelvhasználattal kapcsolatos dolgok újdonságként hatottak ebben a formában. Ezt két dimenzióban mértük. Azt néztük, hogy egyrészt a magyar nyelvhasználathoz hogyan viszonyulnak a románok, másrészt hogyan viszonyulnak a magyarok román nyelvhasználatához. Ebben egyértelműen megfogható a magyarellenesség. Például 29 százaléka a románoknak, tehát minden harmadik ember azt mondta, őt zavarja, ha a környezetében magyar szót hall, magyarul beszélnek, míg más nyelvek esetében ez tizenvalahány százalék. Tehát kimondottan a magyar szó zavarja őket. Ugyanígy, a válaszadók több mint fele gondolja azt, hogy a nem román anyanyelvűek részéről tiszteletlenség, ha az anyanyelvükön beszélnek abban az esetben, ha román is van a közelben. Ez azt is jelenti, hogy valójában nagyobb arányban zavarja őket, mint ahányan direkt módon válaszolják a kérdésre. De a magyar nyelv esetében ez az arány 70 százalék, vagyis sokkal intoleránsabbak a magyar nyelvvel szemben. Ugyanígy a román nyelvhasználatlal kapcsolatban jóval megengedőbbek valakivel, aki akcentussal vagy helytelenül beszél nyilvános térben románul akkor, ha egy jelöletlen más nemzetiségűről vagy más anyanyelvűről van szó, és sokkal kevésbé megengedők, sokkal inkább intoleránsak egy magyarral szemben e tekintetben. Tehát egyrészt zavarja őket a magyar nyelvhasználat, másrészt a magyaroknak a román nyelvhasználatával szemben végtelenül intoleránsak. Gyakorlatilag a nyelv köré csoportosul az egész magyarellenesség, és ez elég egyértelmű. Az nem volt olyan nagy meglepetés, de a számok szintjén érdekes volt, hogy ezzel szemben a közvetlen munkaerőpiaci diszkriminációnak nincs beágyazottsága, legitimitása a román társadalomban. A románok a közvetlen diszkriminációt, az etnikai vagy származásalapú megkülönböztetést nagyon nagy mértékben elutasítják. Ez elég távol áll a románoktól, viszont a magyar nyelvvel, illetve a magyarok román nyelvhasználatával szemben végtelenül intoleránsak. Ez gyakorlatilag azt jelenti, van egyfajta befogadókészség azok iránt, akik nem ragaszkodnak az

anyanyelvükhöz, és a románt is kvázi anyanyelvi szinten használják.

SZ. I. G.: Azt emelném ki, hogy a magyarok bizonyos állításokat mennyire interiorizálni tudnak, holott nem kedvező számukra az a dolog. Itt most leginkább arra gondolok, milyen alacsony a támogatottsága az erdélyi magyarok között annak, hogy a magyar többségű területeken a román gyerekek is tanuljanak románul: 43 százalék, vagyis kevesebb, mint a fele támogatná...

T. T.: Nekem jelenleg a nyelvpolitika a fő kutatási területem, ezért nem feltétlenül voltak az eredmények meglepők. Volt egy hipotézisünk, hogy a magyarok szigorúbbak azokkal a magyarokkal szemben, akik nem beszélnek jól románul, mint maguk a románok. Ez csak részlegesen igazolódott be, hiszen a románok lényegesen szigorúbbak a rosszul beszélő magyarokkal szemben, azonban elfogadóbban viszonyulnak a rosszul beszélő más etnikumúakhoz, mint a magyarok saját magukhoz. Továbbá, empirikusan tudunk cáfolni egy másik olyan kijelentést is, amelyet a magyar elit egy jelentős része előszeretettel hangoztat, hogy a magyarok nem akarnak megtanulni románul. Ez nem bizonyult igaznak, hiszen az erdélyi magyarok majdnem 90 százaléka gondolja úgy, fontos, hogy jól megtanuljon románul. Viszont sokan nem látják, hogy a jelenlegi oktatási rendszer képes lenne-e arra, hogy megtanítsa őket. Egy másik érdekes eredmény arra vonatkozott, hogy az erdélyi magya-

rok jelentős része úgy gondolta: a magyarok általában nem akarnak megtanulni románul. Az az abszurd helyzet áll fenn, hogy majdnem mindenki úgy gondolja, meg kell tanulni románul, de sokan arról is meg vannak győződve, más magyarok ezt elutasítják. Ez azt jelenti, hogy az erdélyi magyarok bizonyos értelemben interiorizálják azt a nyelvi ideológiát, amit a román közvélemény kimondva-kimondatlanul közvetít.

Meglepő volt számomra, hogy a nyelvhasználati kérdésekben mekkora az elutasítottság a románok részéről. Fölöttébb furcsa volt, hogy a megkérdezettek majd kétharmada úgy gondolja, a magyarok nem akarnak románul beszélni, vagy hogy függetlenül a beszélgetés tárgyától, ha románok is jelen vannak, akkor a magyarok át kellene váltsanak románra. Egyáltalán 29 százalékot zavar, ha magyar beszédet hall. Ezek nagyon aggasztó adatok.

Meglepő volt még, hogy a társadalom egy szignifikáns részét az is zavarja, ha valaki akcentussal beszél románul. Tehát sokan elvárják, hogy szólalj meg románul, de leverik rajtad, ha nem beszélsz tökéletesen. Úgy gondolom, ezen valamilyen formában kellene javítani. Szükség lenne a magyar nyelv státusán javítani. Ha igaz az a tézis, és a román lakosság egy jelentős része úgy gondolja, nem elfogadható az etnikai alapú diszkrimináció, akkor azt kellene bebizonyítani, hogy nyelvi alapon is lehet diszkriminálni embereket. Ha egy ilyen, önreflexióra serkentő kampány sikeres lenne, megtörténhet, hogy a kisebbségek nyelvi szempontú elfogadása is növekedhet.

A burkolt magyarellenességet lehet-e vizsgálni ily módon? Gondolunk itt „a magyarokkal semmi bajom, csak az RMDSZ-szel/EMNP-vel/MPP-vel” típusú kijelentésekre.

K. T.: A politikai pártokkal kapcsolatos vélekedésekre tudatosan nem tértünk ki. Azt kérdeztük, hogy a politikai életben való részvétel vagy a politikai integráció mennyire valósul meg. Például a választhatóságnak a kérdésében egyetértettek, tehát a magyarok választhatóságát nem kérdőjelezték meg, s ebben van egy időbeli csökkenés is. 2008-ban volt legutoljára így feltéve ez a kérdés, akkor közel 40 százalék mondta azt, nem jó, hogy a magyarokat meg lehet

választani polgármesternek vagy parlamenti képviselőnek, ez most 20 százalék alá csökkent. Ha a kérdést úgy tesszük fel, hogy adott esetben szavaznának-e magyar jelöltre vagy egy nem román etnikumú jelöltre, akkor utóbbi esetben 60 százalékos igent kapunk. Ez reális is, ha arra gondolunk, hogy van egy nem román származású államelnök, ráadásul sokan még a miniszterelnököt sem román származásúnak tekintik, illetve Raed Arafat vezeti a koronavírus-járvány elleni védekezést. Abban tényleg van valami, hogy az etnikai eredet nem akadályozza feltétlenül a politikai integrációnak. De az már jóval alacsonyabb, 40 százalék alatti, aki egy magyar jelöltre szavazna, és ez megint a konkurenciaviszonnyal áll összefüggésben. Tehát bizonyos régiókban, ahol a magyarok nagyobb arányt képviselnek, csoportszinten érznek konkurenciaviszonyt a magyarokkal szemben, ami más etikumú és csoportként vagy etnodemográfiai értelemben, szubsztantív értelemben nem létező kisebbségek esetében nem áll fenn.

SZ. I. G.: Nem tettünk fel olyan kérdéseket, amelyek a pártokkal kapcsolatos attitűdöket megpróbálták volna leválasztani a magyarokkal kapcsolatos hozzáállásról. Amint említettem, a cél az volt, hogy a „magyarellenességet” megkülönböztessük az általános „kisebbségellenességtől”. Azt gondolom, e tekintetben sikerült is kimutatni számos érdekes különbséget. Ezeket úgy lehetne összefoglalni, hogy a magyarokkal szembeni diszkrimináció

kevésbé elfogadott, mint más kisebbségekkel szemben. Ennek az oka az, hogy amikor általánosan kérdezzük rá a kisebbségekre, akkor sokan marginálisabb csoportokra asszociálnak, romákra vagy bevándorlókra. Amikor azonban olyan kérdésekre terelődik a szó, amelyeknek komoly szimbolikus súlyuk van (pl. nyelvhasználat a nyilvános térben), akkor már a magyarokkal szembeni attitűdök kevésbé kedvezők, mint a kisebbségekkel szembeni általános viszonyulás. Azt is mondhatjuk, hogy ahol már a társadalmi pluralizmus vagy multikulturalizmus a tét, ott a románok kevésbé toleránsak a magyarokkal szemben, mint az „arctalanabb” kisebbségekkel szemben.

T. T.: Ezt mi nem vizsgáltuk most, de reméljük, a kommentelemzésből erre vonatkozóan is kijön valamilyen eredmény. Itt a legérdekesebbek és tanulságosabbak Iohannis kijelentései, mert végül is ő azzal védekezett, hogy neki az RMDSZ-szel van baja, csak hogy mindvégig a magyarokról beszélt. Azt tapasztalom, hogy a románok fejében az RMDSZ és a magyarok sok esetben ugyanazt jelentik, egyesek a két szint összecúsztatásával sokszor tudatosan játszanak is. Ennek megértésében sokat tanulhatunk az antiszemizmus-kutatás módszertanából. Az antiszemita beszédmódban van jól kimutatható elmozdulás. A beszélők felismeri, hogy a szidók direkt módon való szidása nem elfogadható, tehát keresnek valamilyen indirekt lehetőséget erre. Az ilyen típusú elemzéseknek van egy módszertanuk, amit talán használni tudunk. Persze az is kérdés, hogy ha valaki szidja, mondjuk, az RMDSZ és a PSD kapcsolatát, az mennyire számít magyarellenesnek. Ez egyike a kérdéseknek, amelyeket remélhetőleg meg tudunk majd válaszolni a kommentelemzés segítségével.

Milyen jogok érvényesítéséhez segíthetnek a felmérés eredményei, akár egyéni, akár politikai, közösségi szinten, és hogyan?

K. T.: Szerintem leginkább a keretezésben vagy a jogérvényesítési stratégiák megalkotásában jelenthetnek segítséget. Egyik következtetésünk az volt, hogy akkor lehet sikeres egy kisebbségi vagy nyelvi jogérvényesítés, ha sikerül diszkriminációs nyelvezetben elmondani. Lényeges lenne a román középosztállyal vagy a román értelmiség bizonyos elemeivel megértetni, hogy a nyelvvel szembeni negatív

attitűdök valójában az adott nyelvet beszélőkkel szembeni attitűdök, aminek a következménye diszkriminatív. Az a probléma, hogy az erdélyi magyar elit nem használja, elfelejtette az egész diszkriminációs nyelvezetet, amelynek a nemzetközi intézményeknél is nagy beágyazottsága van, illetve vannak különböző nemzetközi egyezmények, amelyek a diszkriminációt tiltják. A '90-es években volt egy erős diszkriminációs diskurzus, de a '90-es évek végétől, közepétől ez gyakorlatilag kikopott a magyar politikai és értelmiségi körökből. Még az is megfogalmazódott, hogy ez egy sérelemdiskurzus, ami negatív konnotációjú volt, tehát nem kell a sérelemdiskurzus, hanem építeni kell az intézményeket, meg ezt a párhuzamos világot. Csak hogy ez azt jelentette, hogy ennek a párhuzamos világnak a teljes román társadalommal szembeni aszimmetriájáról elterelődött a figyelem. Az érdekérvényesítési stratégiákban nincsen benne ez a nyelvezet, és maguk a magyarok hétköznapi szinten is kevésbé diszkriminációtudatosak. Ezzel az a probléma, hogy ez az a nyelvezet, amire egyrészt a román középosztály is érzékeny, tehát nem szeretné magát olyannak látni, hogy ő az, aki diszkriminál, másrészt a nemzetközi intézmények és a nemzetközi kisebbségjogi egyezmények szintjén is ennek van támogatottsága; a történelmi érvelésnek, még akkor is, hogyha igaz, sokkal kevésbé van ereje. Ezt el tudjuk mondani egymás között magyarul, de akár román, akár nemzetközi irányban nehezen

tálalható. Gyakorlatilag ez a következtetésünk: a magyarellenesség részben a nyelvi terminusokban fogalmazódik meg, és ahhoz, hogy ez ellen fel lehessen lépni, és valamilyen formában érvényesíteni vagy bővíteni lehessen a magyarok nyelvi jogait, ezt a kérdést egy diszkriminációs keretben kell újrafogalmazni.

SZ. I. G.: Az egyik fontos és meglepő eredmény, hogy a román társadalomban lényegesen csökkent a diszkrimináció elfogadottsága. Ezt kamatoztatni kellene a jogérvényesítés terén is. Kérdés, milyen ügyeket lehet, vagy tudunk átfogalmazni diszkriminációs nyelvezetre. Az nem túl elterjedt és akut probléma, hogy a magyarokat nem alkalmazzák a cégek (szemben pl. a romákkal). Ez közvetlen diszkrimináció lenne. Magyar szempontból sokkal érdekesebb a közvetett vagy strukturális diszkrimináció. Ilyen az, ha a kisebbség körében alacsonyabb a felsősokú végzettségűek vagy a vezető tisztséget betöltők aránya. Ez már az erdélyi magyarok esetében is „teljesül”. A felsőfokú végzettségűek és az egyetemi hallgatók közötti alulreprezentáltság szorosan összefügg az érettségi rendszerrel, ahol ugye évek óta nagyobb arányban buknek meg a magyarok, mint a románok. Ez már kimeríti a strukturális diszkrimináció fogalmát. Mert 12 osztályon át anyanyelven tanulhatunk mindent, az első nyolcban már a románt is alternatív tanterv szerint, viszont a záróvizsgákon ugyanazt követelik meg tőlünk, mint a román anyanyelvűektől. Ez nem fair. Nem azt akarjuk mondani, hogy ne kelljen románból vizsgázni, de ne úgy, ahogy jelenleg. Ezt kellene elmagyarázni a románoknak.

T. T.: Én egy kicsit távolabbról kezdem. A ditrói eset kapcsán írtunk egy publicisztikát Kiss Tamással, s abban azt mondtuk: ahhoz, hogy sikeres legyen nemzetközi szinten a magyar érdekérvényesítés, az idegenekkel szembeni kizárást, amit tapasztalunk, valamilyen formában kezelni kell.

Mármint azt, amit a saját közösségünkben is tapasztalunk másokkal szemben?

T. T.: Így van, a saját közösségünkben. A felmérések azt mutatják, hogy a románokban nincs fogadókészség bizonyos nyelvi kérdések elfogadására. Arra a kérdésre, hogy

„Egyetért-e azzal, hogy a magyarok használják az anyanyelvüket a közintézményekben?”, 2016 óta nincs változás, talán nagyobb az elutasítottság. Vagy abban a kérdésben, hogy egyetért-e azzal, hogy a magyaroknak különálló iskoláik legyenek, a pozitívan viszonyulók aránya 30 százalék alatt maradt. Az anyanyelvű egyetemi oktatás elfogadottsága 46 százalék körüli, de az elmúlt tíz évben ennek a kérdésnek az elfogadottságában nem történt radikális változás.

Ha viszont ezeket a kérdéseket diszkriminációs szemszögből mutatnánk be, azt mondva, hogy az is diszkrimináció, ha ugyanazok az elvárások egy kisebbségi beszélővel szemben, mint egy többségivel szemben, mikor, mondjuk, románból kell érettségiznie, vagy ha ugyanúgy tanítják neki a román nyelvet, mint ha román anyanyelvű lenne, akkor megtörténhet, hogy a román közvélemény érzékenyebb lesz. De úgy nem lehet diszkriminációról beszélni, hogy közben te diszkriminálsz. És ha elfogadjuk, hogy egy diszkriminációs kontextussal elő lehetne lépni, akkor ezt a kérdést ki kell nyitni, és mi is önreflexívek kell legyünk ebben a kérdésben.

E nélkül nem fogjuk tudni hitelesen elmondani a nemzetközi térben, hogy minket diszkriminálnak a románok, amikor egy csomó bizonyítékot kapnak arról is, hogy milyen a magyar–roma viszony. Ez egy reális probléma, a Kisebbségi Keretegyezmény szakértőinek jelentései-

ben a romákkal szembeni diszkriminációk elkövetői sok esetben a magyarok.

Úgy gondolom, ahhoz, hogy kilépjünk ebből a helyzetből, ami-
ben vagyunk, csak az lehet a megoldás, ha a problémáinkat
diszkriminációs köntösben mutatjuk meg. Azokban az ese-
tekben, amikor sikerült diszkriminációként tárgyalni bizo-
nyos eseteket, születtek is sikerek. Kolozsváron például, ami-
kor az Apáczai Csere János Líceumnak nem engedték meg,
hogy egy művészeti osztályt beindítson 17 diákkal, míg egy
román iskolában egy hasonló osztály 17 diákkal elindulhatott,
a kérdésben a tanfelügyelőség evidensen kettős mércét alkalmazott.
A jogvédő szervezet, amelyik felvállalta az ügy képviseletét,
diszkriminációs perként nyerte meg ezt az ügyet, és a tanfelügyelőséget
a bíróság arra készítette, hogy kártérítést fizessen azoknak a diákoknak,
akiket nem engedett művészeti osztályokba járni. Úgy gondolom,
lenne itt még pálya, viszont az esetek nagy részében nem diszkriminációs keret-

ben, hanem pozitív kisebbségi jogként problematizáljuk a kérdéseket.

Erre milyen megoldások lehetségesek?

K. T.: Van például a Kisebbségi keret-egyezmény, vagy ott van A regionális és kisebbségi nyelvek európai chartája, ahol van egy monitoring-folyamat is. Ezek olyan fórumok, ahol meg lehet próbálni az oktatással vagy a nyelvhasználattal kapcsolatos dolgokat diszkriminációs keretben tárgyalni. Nem biztos a siker, de én ezt látom egy olyan útnak, amit érdemes lenne megpróbálni.

FRIED NOÉMI LUTJA